
حرم انگاری شییه سازی انسان

در تواتر آموزه های قرآنی و روایی

مؤلف:

محسن ابراهیمی

پیشگفتار

پیشرفت دانش بشر در زمینه بیولوژی و بیوتکنولوژی تولیدمثل در دو دهه اخیر به گونه‌ای غیرقابل تصور گسترش یافته است. هم‌زمان با گسترش دانش بشری و دستاوردهای نوین آن در عرصه‌ی علوم تجربی مسأله پیچیده فقهی و حقوقی نیز خودنمایی کردند. شبیه‌سازی انسان، پدیده‌ای است که در سایر پیشرفت‌های علمی صورت آمده در تولید جنین‌های آزمایشگاهی برای مقابله با برخی بیماری‌های خاص در دنیای پزشکی مطرح شده است و این در حالی است که جامعه جهانی درصدد ممنوعیت تولید انسان‌های آزمایشگاهی است؛ و هم‌چنین این موضوع شخصیت‌های مذهبی ادیان مختلف را بر آن داشت تا مواضع دینی خود را بیان نمایند.

در جهان اسلام عالمان دینی درصدد فهم و چاره‌جویی و ابرار رأی خویش درباره این مسئله برآمدند. اکثر علمای سنی مذهب یک‌صدا شبیه‌سازی انسان را تحت هر شرایط آن را تغایر با مبانی فقهی و حقوقی بیان کردند؛ اما فقها و صاحب‌نظران شیعه اکثراً بنا بر حکم الهی آن را مباح شمردند و علت آن را عدم نص در زمینه‌ی حرمت آن بیان کردند؛ ولی بنا بر حکم الهی قائل به عدم جواز آن شده‌اند زیرا شبیه‌سازی انسان چه باهدف درمانی و چه باهدف تولید و ساخت انسان مفاسدی را به دنبال دارد. تولید جنین به‌منظور کاربردهای پزشکی و درمانی به دلیل اینکه این کار منجر به از بین بردن جنین برای استفاده از اندام‌های او می‌شود، خلاف شرع و عقل است و نسخه بدل، نفس محترمه است و نباید به‌عنوان ابزار تلقی شود و باید از روش‌های جایگزین برای درمان بیماران بهره جست.

اما کلونینگ^۱ باهدف ساخت انسانی اگرچه فی نفسه و بنا بر اصل مباح است و نصی بر حرمت آن نداریم؛ اما به دلیل ایجاد چالش‌هایی که در نسبت‌های خانوادگی و تشکیل خانواده، تنوع نسل و... فقها قائل به عدم جواز آن شده‌اند و آن را امری مخالف با فطرت قلمداد کرده‌اند و چون دین اسلام دین فطرت است؛ پس از نظر اسلام نیز این پدیده را حرام دانسته‌اند.

شیهه‌سازی یا استساخ که به آن کلونینگ گفته می‌شود، از کلمه یونانی کلون^۲ به معنی قلمه زدن، جوانه زدن و تکثیر کردن گرفته شده است و کلونینگ هم عبارت است از بریدن و تکثیر کردن. شباهت شیهه‌سازی با قلمه زدن در این است که در هر دو روش، عمل تولیدمثل، بدون انجام لقاح انجام می‌گیرد. در قلمه زدن، شاخه یا ریشه‌ای را از درخت جدا کرده و در جای دیگری می‌کارند و بعد از مدتی این شاخه یا ریشه، ریشه دوانده و مواد غذایی خود را از خاک می‌گیرد و رشد می‌کند. در عمل شیهه‌سازی هم به همین عمل لقاح تولیدمثل می‌گردد. شیهه‌سازی انواع مختلفی دارد که بحث بر تمامی گونه‌های آن هر یک که عممی جداگانه‌ای می‌طلبند، ما در این نوشته به شیهه‌سازی تولیدی انسان توجه خواهیم نمود.

بر این پایه، شیهه‌سازی شیوه‌ای از تولید کلون جانداران است که بدون آمیزش طبیعی، یک سلول بدنی (غیرجنسی) و یک سلول جنسی، پس از ترکیب و تریبیگ، روند تکاملی خود را در رحم زنی که سلول اولیه از بدن او جداسازی شده، ادامه می‌دهد. به همین تبدیل و متولد شود. این دانش، فرآیند تلاش‌های دشوار مهندسی ژنتیک برای اصلاح نژاد در حیوانات، درمان بیماری‌های وراثتی در انسان و تکثیر جانداران است. در این روند، اولین تلاش در سال ۱۹۶۰ میلادی با انجماد نطفه‌ها صورت گرفت. در سال ۱۹۵۲ شیهه‌سازی قورباغه از سلول جنسی انجام شد و در سال ۱۹۸۵ اولین خوک، شیهه‌سازی شد. در سال ۱۹۸۶ اولین رحم برای حمل جنین به روش تلقیح مصنوعی به کار گرفته شد و در سال ۱۹۹۷ پروفسور «ایان ویلموت»، دانشمند اسکاتلندی و مبتکر فن شیهه‌سازی موجودات زنده، با تولید گوسفندی به نام «دالی» از سلول‌های مادرش و بدون دخالت جنس نر، فن شیهه‌سازی موجودات زنده را بنیان نهاد. تفکر شیهه‌سازی انسان آنگاه پیدا شد که بشر به دنبال راه

۱. Cloning.

۲. Clon.

درمان بیماری سیتوپلاسمی بود تا به کمک آن بتواند هسته‌های گوناگونی را که پس از عمل لقاح ایجاد شده با سیتوپلاسم‌های جدید جایگزین کند.

خبر زایش نخستین انسان به روش شبیه‌سازی - که نامش را «حوا» گذاشته‌اند را «بریزیت بواسلیه» مدیرعامل شرکت کلوناید، گزارش کرد. به گفته‌ی وی این کودک از نظر ویژگی‌ها و صفات طبیعی، همانند مادرش است و در واقع هسته‌ای که همه‌ی صفات مادر را می‌سازد، به روش کلونینگ^۱ در کودک بازسازی شده است. نوزاد، سه کیلوگرم وزن دارد و کاملاً همانند مادر ۳۱ ساله‌ی آمریکایی خوب است. «بواسلیه» در گفت‌وگو با یک شبکه‌ی تلویزیونی بلژیک اعلام کرد که دومین نوزاد شبیه‌سازی شده، دختر است که در هلند متولد خواهد شد. شبیه‌سازی از جمله مسائل مستحدثه و حاصل تحولات علمی و فناوری، عصر حاضر است که در دنیای امروز مورد توجه جوامع مختلف قرار گرفته است. این رویکرد در سررشته‌های خارج از دانش تجربی از جمله حوزه‌های مختلف اخلاقی، دینی، اجتماعی و حقوقی، اعراض شاخه کیفری و بین‌المللی بحث‌های مناقشه‌انگیزی برانگیخته است. همچنین دولت‌های بسیاری، از روزه‌های حقوقی مختلف در چارچوب مرزهای ملی و بین‌المللی قوانین متعددی در خصوص منع یا تحدید اشکال شبیه‌سازی انسانی تصویب نموده‌اند. برآیند این چالش‌ها در حقوق جزا مندرج به تصویب پاره‌ای از قوانین و جرم‌انگاری همانندسازی در ابعاد فراملی و به تبع آن در برخی کشورها - در عرصه ملی شده است. دامنه جرم‌انگاری انجام شده در زمینه‌ی شبیه‌سازی متغیر است و این سبب جنایی متغیر دولت‌ها عمدتاً ناشی از تفاوت باورهای دینی، مذهبی و تنوع اندیشه‌های اخلاقی حاکم بر آن جامعه است.

در حقوق کیفری، جرم عبارت است از هر فعل یا ترک فعلی که قانون‌گذار برای آن مجازات تعیین کرده است. پرسش اساسی در مورد این تعریف این است که یک رفتار (اعم از فعل یا ترک فعل) برای جرم تلقی شدن و موضوع برخورد کیفری قرار گرفتن مرتکب آن باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد و اینکه ماهیت جرم چیست و چه تفاوتی با رفتارهای غیر مجرمانه دارد که مقنن توسل به ضمانت اجرای کیفری را برای منع و برخورد با آن ضروری می‌داند؟

۱. cloning.

جرم شناختن فعل یا ترک فعلی معین یا در اصطلاح حقوق جزا جرم‌انگاری آن رفتار همواره براساس پاره‌ای مبانی صورت می‌پذیرد و قانون‌گذار با در نظر گرفتن این مبانی است که رفتارهای گوناگون را در حوزه‌ی حقوق کیفری وارد و ترک یا انجام عملی را مستوجب عقاب و کیفر تشخیص می‌دهد. جرم‌انگاری فرایندی است که به‌موجب آن قانون‌گذار با در نظر گرفتن هنجارها و ارزش‌های اساسی جامعه و با تکیه بر مبانی نظری مورد قبول خود، فعل یا ترک فعلی را ممنوع و برای آن ضمانت اجرای کیفری وضع می‌کند بر این اساس، جرم‌انگاری امری پسینی و مبتنی بر علوم زیرساختی چون فلسفه حقوق، فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی است.

قانون‌گذار همواره با در نظر داشتن مبانی و دلایلی، رفتاری را جرم‌انگاری می‌نماید؛ اما این مبانی و دلایل معمولاً به‌رد تصحیح قانون‌گذار قرار نمی‌گیرد و از متن قوانین اصولاً نمی‌توان اشاره‌ای صریح به مبانی جرم‌انگاری، رفتارهای گوناگون داشت. اثبات ضرورت جرم‌انگاری یا عدم جرم‌انگاری رفتارها، همواره موضوع اصلی تلاش‌های حقوق‌دانان در حوزه‌ی حقوق جزا هست. به عبارت دیگر متخصصین حقوق - را، سوره در حال بررسی این موضوع هستند که چه رفتارهایی را باید در یک نظام حقوقی جرم دانست و چه رفتارهایی را خارج از قلمرو حقوق کیفری قرار داد. این رفتارها به صورت جرم و انحراف بیان می‌شوند. ا بیان مختلف در این زمینه مبادرت به اعلام نظرهای متعدد و متفاوت نموده‌اند از منابع مهم و تأثیرگذار در سیر قانون‌گذاری در مورد این پدیده می‌باشند. تقریباً در خصوص شبیه‌سازی گیاهی و حیوانی به انسان، آن را مطلوب می‌دانند و در خصوص شبیه‌سازی درمانی وضعیت بینابین بوده، لکن آنچه بیش از همه مورد بحث است و آن را به شدت مذموم دانسته‌اند، شبیه‌سازی انسانی است. آیین کاتولیک در خصوص شبیه‌سازی درمانی و انسانی را مذموم دانسته و به شدت مخالف به کارگیری این فناوری است. در دین مبین اسلام، اهل تسنن بطور اتفاق، آراء شبیه‌سازی انسانی را غیراخلاقی و خلاف اسلام دانسته‌اند. از دیدگاه شیعه این پدیده در سطح قابل توجهی مورد مذاقه قرار نگرفته است. با این وجود شبیه‌سازی درمانی را مجاز و مطلوب می‌دانند لکن در خصوص شبیه‌سازی انسانی اتفاق نظر وجود ندارد. با توجه به کاربرد این فناوری و معایب احتمالی آن، به کارگیری و بهره بردن از این پدیده موافقان و مخالفانی را به همراه داشته که در این راستا هر یک به دلایل متعدد تمسک جسته‌اند. بر این اساس برخی از کشورها با

توجه به رویکردهای مذهبی، فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی خود با این پدیده برخورد نموده و در سیر قانون گذاری خویش به جرم انگاری آن پرداخته‌اند. متأسفانه در قوانین موضوعه ایران این پدیده مانند سایر پدیده‌های علمی و اجتماعی که خیلی دیر در عرصه قانون گذاری کشور وارد می‌شود، تاکنون در سیر قانون گذاری قرار نگرفته است و حتی پیش‌نویسی تهیه نشده که در دست بررسی باشد. همچنین دولت‌مردان هیچ‌گونه موضع رسمی که نشان‌دهنده سیاست جنایی ایران در قبال این پدیده باشد، اعلام نکرده‌اند. این در حالی است که ایران از جمله معدود کشورهای جهان است که به تولید سلول‌ها، بنیادین رویان انسان دست‌یافته است. در جهان اسلام عالمان دینی درصدد فهم و چاره‌جویی و ابرار رأی خویش درباره این مسئله برآمدند. اکثر علمای سنی مذهب یک‌صدا شیهه‌سازی انسان را تحریم و علت آن را مغایر با مبانی فقهی و حقوقی بیان کردند؛ اما فقها و صاحب‌نظران شیعه اکثراً با حکم اولی آن را مباح شمردند و علت آن را عدم نص در زمینه‌ی حرمت آن بیان کردند ولی بنا بر حکم نوری قائل به عدم جواز آن شده‌اند زیرا شیهه‌سازی انسان چه باهدف درمانی و چه باهدف تولید و اخذ انسان مفاسدی را به دنبال دارد.

شیهه‌سازی انسانی که از موضوعات چالش‌برانگیز در حوزه حقوق، ادیان و اخلاق است که موافقان و مخالفانی دارد. کشف پدیده شیهه‌سازی انسان از جمله علوم تجربی جوان و یکی از چالش‌های قرن حاضر است که ذهن بسیاری از اندیشمندان دینی و اخلاقی و متفکران عرصه‌های مختلف را به خود مشغول ساخته است. با توجه به تبعات گسترده آن چنین پدیده‌ای در جامعه و فواید و مضراتی که چنین عملی به دنبال دارد لازم می‌نماید که ابعاد آن به‌طور دقیق مورد واکاوی قرار گرفته و در صورت لزوم نسبت به قانون‌مندی‌سازی آن اقدام عاجل صورت پذیرد، لذا انجام کارهای علمی از این دست از اهمیت زیادی برخوردار است.

محقق و پژوهشگر: محسن ابراهیمی

بهار ۹۷